

КНІГАЗБОР МІКАЛАЯ ЯНЧУКА

ДА 150-ГОДДЗЯ ВУЧОНАГА-СЛАВІСТА

Па прыкладзе Марыны Цвятаевай, якая ў свой час напісала цудоўнае, хоць і фантастычна суб'ектыўнае эсэ “Мой Пушкін”, я прапаную чытачам “Роднага слова” невялікае юбілейнае эсэ пад умоўнаю назваю “Мой Янчук”, таму што ўжо колькі гадоў “вяду” (апісваю і вывучаю) былую прыватную бібліятэку вядомага вучонага-славіста і этнографа, аднаго з першых прафесараў БДУ Мікалая Андрэевіча Янчука (1859 – 1921). Яна паступіла ў фонд Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (тады яшчэ аб'яднанай Беларускай дзяржаўнай і Універсітэцкай) у 1922 г. і збольшага захавалася. Перажыўшы пакутныя пераезды, ваеннае ліхалецце і пазнейшыя бюракратычныя авантуры, гэтая маленькая бібліятэка – у складзе вялікай, дзяржаўнай – ператрывала многае. Сашчаміўшы кардонныя кніжныя вокладкі адна да адной, яна высталяла і данесла да нас, нібыта “ў пошуках будучыні”, каля 2 тысяч адзінак разнастайных кніг і перыёдыкі. Сёння “Бібліятэка Янчука” – адна з каштоўных калекцый Нацыянальнай бібліятэкі краіны.

Мікалая Янчука называюць сваім беларускія, украінскія, расійскія і польскія вучоныя-славісты. Ён нарадзіўся ў 1859 г. у вёсцы Карніца Канстанцінаўскага павета Сядлецкай губерні (цяпер тэрыторыя Польшчы), на Падляшшы – паграніччы некалькіх культурных сусветаў, натуральна сплеченых гісторыяй у адзін каляровы пас.

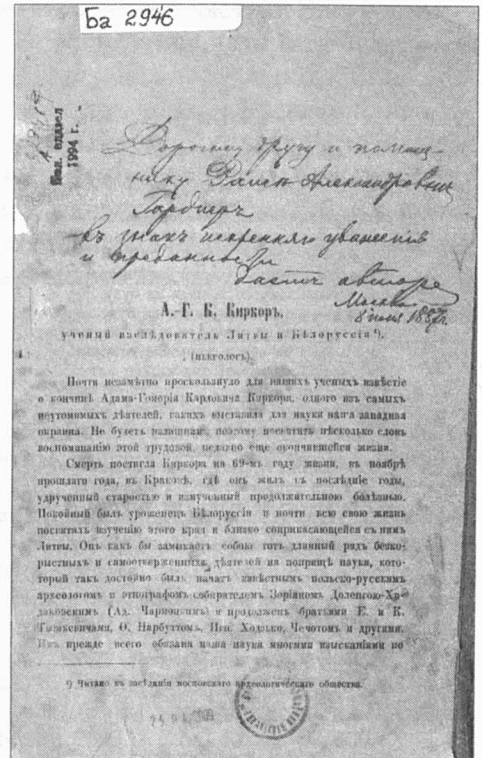
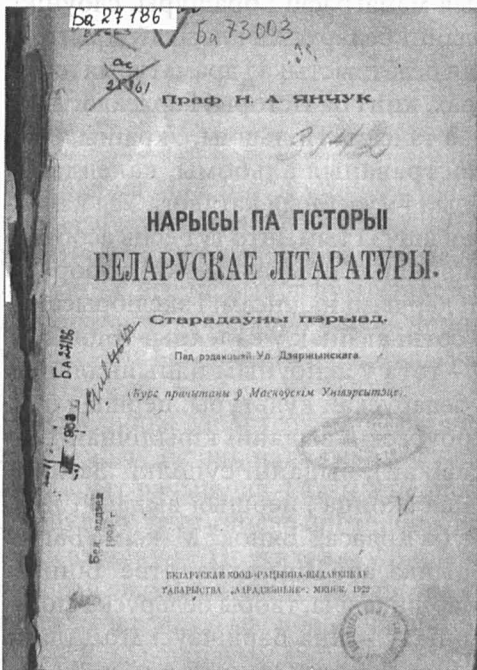
Добрую палову жыцця Мікалай Андрэевіч Янчук правёў у Маскоўскім публічным і Румянцаўскім музеях, дзе пачынаў як памочнік бібліятэкара, а пасля доўгі час быў захавальнікам музейных калекцый у Дашкаўскім этнаграфічным музеі. Біёграфы адзначаюць, што тут ён давёў да ладу і сістэматызаваў многія этнаграфічныя калекцыі і матэрыялы, у тым ліку беларускія. Маскоўскі публічны і Румянцаўскі музеі знаходзіліся ў знакамітым Доме Пашкова – тым самым прыгожым высотным будынку ў стылі неаготыкі, з верхняй пляцоўкі якога ў рамане Міхаіла Булгакава “Майстар і Маргарыта” містычны герой Воланд і яго світа развіталіся з Масквой. Гэты будынак, як мяркуецца, пабудаваны паводле планаў архітэктара Васілія Бажэнава, на працягу многіх гадоў выклікаў цікавасць і ў самага Мікалая Янчука: ён напісаў пра яго і Бажэнава некалькі змястоўных артыкулаў. Сёння Дом Пашкова – натуральны складнік комплексу будынкаў Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі (былой “Ленінкі”).

Дыяпазон навуковых інтарэсаў М. Янчука быў вялікі. Ён пісаў працы па антрапалогіі і этнаграфіі, гісторыі і фалькларыстыцы, літаратуразнаўстве і мастацкім перакладзе. М. Янчук – аўтар арыгінальных сцэнічных і музычных твораў: “Піліп-музыкант”, “Не памогучь і чары, як хто каму не да пары”, “Выхаванец”, “На чужыне” і іншых, а таксама апрацовак народных песень. Ён вёў перапіску з газетай “Наша Ніва”, дапамагаў Ядвігіну Ш. у пастаноўцы яго камедыі ў Маскве. Па адной з версій, Мікалай Янчук з’яўляецца аўтарам цудоўнай мелодыі песні на верш Янкі Купалы “Нашай Ніве” (“Не загаснуць зоркі ў небе...”). З Купалам яго звязвалі творчыя стасункі. М. Янчук пераклаў некалькі паэтавых вершаў на рускую мову (надрукаваныя ў першым перакладным рускамоўным зборніку Купалы “Избранные стихотворения”, які выйшаў у Маскве ў 1919 г. дзякуючы клопату перакладчыка). Прысвяціў яму свой верш на падляшскай гаворцы “Янкові Купалі” (1918, апублікаваны ў 1981 г.).

Абранец лёсу, “сын падляскага русіна” Мікола-Мікалай Янчук у свой час (у выніку амаль чарадзейнага ўмяшальніцтва сям’і рускага чыноўніка Гарднера) юнаком быў падхоплены нібыта містычным булгакаўскім ветрам і перанесены з заходняй вёскі на Падляшшы ў Маскву. Там ён атрымаў вышэйшую адукацыю ў Мас-

коўскім універсітэце на гісторыка-філалагічным факультэце і абраў накірункам сваёй навуковай дзейнасці не творчасць літаратурных “арыстакратаў” (па вызначэнні М. Шарова), а рознакаляровае, зіхатлівае багацце літаратуры шырокіх народных мас, гэтак малавядомай і малавывучанай да яго. Сфарміраваць этнаграфічныя схільнасці дапамаглі Ф. Буслаеў, М. Ціханраваў, А. Дзювернуа, а таксама ўласны ўдалы вопыт этнаграфічных доследаў на канікулах у сябе на радзіме. Знаўцамі ўхвалення першыя артыкулы Янчука пра батлейку, вяселле “*на сабранных асабіста матэрыялах, з нотамі*”. Да музыкі і нот яго далучыла яшчэ ў дзяцінстве Раіса Аляксандраўна Гарднер, гаспадыня таго сямейства, што стала Янчуку раднёй; доўгія гады ён падтрымліваў сувязі з “бабуляй Раісай”, якая ў 1910-х гг. жыла ў Ялце, “ля сіняй бухты”, і Янчук не раз наведваў яе там. У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі захаваўся экзэмпляр выдання даследчыка “**А.-Г. К. Киркор, учёный исследователь Литвы и Белоруссии**” (Масква, 1887) з аўтарскім дарчым надпісам яго музычнай феі і Музе: “*Дорогому другу и помощнику Раисе Александровне Гарднер в знак искреннего уважения и преданности...*” М. Янчук высока цаніў праявы духоўнага пачатку ў кожным чалавеку.

Мікалая Янчука можна назваць Янам Прадцем у справе збірання, даследавання і апрацоўкі на навуковай аснове беларускага музычнага фальклору. Яго зачароўвала глыбокая, часам вельмі архаічная плынь беларускай песні: шмат значыла, шмат абяцала... Народная песня стала для Янчука своеасаблівым Іарданам-ракой, ці, як кажуць у народзе, *Ярданам*, у які ён

Старонка кнігі Мікалая Янчука
з дарчым надпісам Раісе Гарднер.
8 (20) чэрвеня 1887 г.

“акунаў” усё новых і новых адэптаў сваёй веры – у яе прыгажосць і сілу.

Вучоны быў ініцыятарам стварэння на абшарах Расійскай імперыі так званых “народных кансерваторый” – своеасаблівых храмаў народнага Меласу (у Маскве такая пачала дзейнічаць з 1906 г.). А пазней – і драбнейшых музычных суполак для першых падрыхтаваных спецыялістаў, апосталаў народнай песні, або, як ён сам называў гэтыя суполкі, – “*песенных камісій*”. Асабліва вучоны цаніў этычны пачатак народнай песні, яе універсальную сімволіку, пачуццёвую шчырасць і прыгажосць. А яшчэ актыўна ўдзельнічаў у стварэнні дарэвалюцыйнага часопіса “Музыка и жизнь”.

Мікалай Янчук – адзін з заснавальнікаў і шматгадовы рэдактар часопіса “Этнографическое обозрение” – першага ў галіне расійскай этнаграфіі, дзе друкавалася і шмат беларускіх матэрыялаў. Сярод аўтараў – Уладзімір Дабравольскі, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Яўген Ляцкі, Мікалай Нікіфароўскі, Еўдакім Раманаў, Павел Шэйні і інш. Украінскі даследчык і блізкі сябар Янчука Мікалай Сумцоў пісаў у 1922 г., што нават калі б у вучонага нічога больш не было за душой, акрамя часопіса “Этнографическое обозрение”, ужо толькі за гэта яму “трэба адкрыць вароты ў рай на добры вечны спакой” (ізноў булгакаўскі матыў заслужанага спакою для Майстра!).

— 78 —

12. Разныя *).

а) Из д. Строчина, Минск. укл.

(Отъ г. Строчинска).

85. Парасла крапива выше гаралзиша.
 Кабъ не наши паничи, не былобъ игрища.
 Пагаръли хамуты, пагаръли лямцы.
 Пагалъли дзвюки, не съ кимъ исычи у танцы.
 А я тыхъ хамутоу тушичи ня буду.
 А я тыхъ блавноу просици ня буду.
 Чи я у маи не дочка, чи я не дачушка.
 Руса коса да пояса, червоная устужка.
 У гародзъ на градзъ три каливы мяти.
 А хто мене пацалуе, не вытвее съ хаты.
 У гародзъ на градзъ три каливы бобу.
 А хто мене пацалуе, не выбудзе году.
 Сью руту, сью мяту, рута зеланенька.
 Еще замужъ не пайдю, еще маладзенька.
 А я той рупъ-мяцъ вяршици посьцинаю.
 Еще замужъ не пайдю, еще пагуляю.
 Еще сабъ пагуляю, якъ рыбацка па Дунаю,
 Туды-сюды поварнуся и никоге не баюся.

(И)

б) Из г. Минска.

(отъ г. 1-га).

86. Ишоу Тодоръ и съ Тадорой,
 Знайшоу лапоць и зъ аборой:
 Ой ты Тодоръ, я Тадора,
 Табъ лапоць, мнѣ абора.

(Я.)

*) Поются, когдa угоано; ѣкоторыя изъ нихъ, оче-
 видно рекрутскія и солдатскія.

**Старонка выдання
 з публікацыямі фальклорных тэкстаў,
 запісаных Мікалаем Янчуком.**

Улюбёны ў этнаграфію, Мікалай Янчук і сам меў вопыт удзелу ў этнаграфічных экспедыцыях па Сядлецкай, Мінскай, Разанскай губернях, займаўся раскопкамі на Палтаўшчыне. У 1887 г. разам з расійскім этнографам Мікалаем Харузіным склаў і выдаў аб'ёмістую, надзвычай дэталёва прадуманую **“Праграму для збірання этнаграфічных звестак”** (на рускай мове). Сёння яе параўноўваюць з сучаснымі камп'ютэрнымі праграмамі: настолькі яна мае высокую ступень сістэмнай пакрокавай распрацоўкі! (Тут у мяне міжволі ўзнікаюць асацыяцыі: *матчына мова – матрыца – мацярынская плата* – і зноў *Матрыца*, ужо з вялікай літарой!)

Найбуйнейшая фалькларыстычная праца Мікалая Янчука – знакамітыя нарысы **“По Минской губернии”** (Масква, 1889). Спачатку яны друкаваліся на працягу 1886 – 1887 гг. у газеце “Минский листок”. У гэтай працы вучоны правёў антрапалагічнае і этнаграфічнае даследаванне беларусаў, запісаў шмат народных звычаяў і абрадаў, падаў уяўленні простых беларускіх сялян пра рэлігію, адукацыю, медыцыну. У дадатку Янчук змясціў 158 беларускіх народных песень па сістэматычным прынцеце, выпрацаваным ім з асаблівай акуратнасцю былога гімназічнага настаўніка.

Мікалай Янчук меў таксама педагогічны вопыт – у выкладанні літаратуры, як тады гавары-

лі, “славеснасці” (якое “празрыстае” вызначэнне для навукі пра ўласцівасці слаўных слоў!): спачатку ў Маскоўскай прыватнай жаночай гімназіі, заснаванай З. Д. Перапёлкінай, пасля ў 1-й маскоўскай шасцікласнай гімназіі (канец 1880 – пачатак 1890-х гг.). У зборы “Бібліятэка Янчука” захаваліся брашуры са штогадовымі справаздачамі педагогічнага калектыву гэтай установы па выніках навучальнага года. Мікалай Янчук чытаў курс беларускай этнаграфіі ў Беларуска-польскім народным універсітэце ў Маскве (1918), выкладаў беларускую і ўкраінскую літаратуры ў Маскоўскім універсітэце (1919). На пачатку 1920-х гг. ён браў актыўны ўдзел у стварэнні БДУ ў Мінску, перавёз сюды сваю бібліятэку, заклаўшы ў фундамент будучай Універсітэцкай. З 1921 г. Мікалай Янчук – прафесар кафедры беларускай літаратуры і этнаграфіі. На жаль, яго жыццё – у выстылых цягніках паміж Масквой і Мінскам – заўчасна абарвалася ў халодныя дні пачатку зімы 1921 года... Можна сказаць, што яго забраў ад нас зноў вецер – вецер вялікіх грамадскіх перамен.

У экспазіцыі “Вехі гісторыі” Музея кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі прадстаўлены асобныя выданні з “Бібліятэкі Янчука”, якія можна ўбачыць кожны наведвальнік музея, нават загадаць у чытальную залу і перагарнуць старонкі. Сёння склад гэтай калекцыі вывучаецца, і ўжо вызначана, што ён надзіва разнастайны. Збіральніцтва рэдкіх кніг было з маладых гадоў уласціва дапытлівай натуры Янчука і толькі ўзмацнялася яго музейнай практыкай. Гэта выданні XVIII (рэдка адзінкі), XIX і пачатку XX стст.: зборнікі фальклору народаў Расіі і свету, навуковыя манаграфіі і брашуры, слоўнікі, першыя выданні беларускіх класікаў, прыгожа пераплеценыя белетрыстыка і драматургія на замежных мовах, кнігі па гісторыі і археалогіі нашай краіны, а таксама Польшчы, Украіны, Расіі і іншых, ілюстраваныя альбомы, календары, кнігагандлёвыя і музейныя каталогі. Уся калекцыя адметная яшчэ і тым, што тут ёсць асобныя экзэмпляры з іншых прыватных кнігазбораў з каштоўнымі дарчымі надпісамі і экслібрысамі.

Першыя сотні адзінак у калекцыі “Бібліятэка Янчука” – гэта ў асноўным нацыянальныя дакументы беларускай культуры: першыя буквары (пецяярбургскія выданні кірылічнай і лацінскай графікай), выданні суполкі “Загляне сонца і ў наша аконца”, першыя выданні Янкі Купалы і Якуба Коласа, “Вянок” Максіма Багдановіча, “Люцынка, або Шведы на Літве” Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, творы беларуска-польскіх пісьменнікаў – Яна Баршчэўскага, Адама Міцкевіча, Яна Чачота. Многія з іх у 2-3 экзэмплярах ёсць і ў іншых фондах Нацыяналь-

най бібліятэкі, але, да прыкладу, “Люцынка...” Дуніна-Марцінкевіча (Вільня, 1861) захоўваецца толькі тут.

У 1990-я гг. польскі даследчык Базыль Белаказовіч адчувальна наблізіўся да разумення шматграннай, рознабаковай, артыстычнай натуры Мікалая Янчука. Ён вызначыў яе як “рэнесансавую”. У манаграфіі, прысвечанай вялікаму земляку, Белаказовіч дае такі пералік іпастасей Янчука: археолаг, антраполог, этнограф, музыколаг, дыялектолаг, культуролог, літаратурны крытык, драматург, паэт, прэзаік, настаўнік і педагог. Можна дадаць яшчэ: перакладчык, рэдактар, бібліятэкар, музейны захавальнік, універсітэцкі выкладчык, бібліёграф, арганізатар музычна-этнографічных канцэртаў, папулярызатар народнай музыкі – і гэта яшчэ далёка не ўсё.

Шчодрайнае сонца адраджэння, чым святлом літаральна прасякнута асоба Мікалая Янчука, струменіць свае промні на ўсё, што жыве, расце, адчувае, спявае, імкнецца захавацца – у этнаграфічных запісах, фотаздымках, на васковых валіках фанографа, рукапісах, старонках навуковых часопісаў, кніг, у сучаснай музейнай экспазіцыі.

Сёння калекцыю “Бібліятэка Янчука” чакае БЕЛМАРК – новы беларускі камунікатыўны фармат афармлення бібліяграфічнага апісання. Сканвертаваныя бібліяграфічныя запісы на Янчуковыя кнігі дапаўняюцца і рэдагуюцца, праходзяць праверку на дублетнасць, паўнату аўтарытэтных запісаў, на ўласныя імёны і іншае, каб стаць паўнаважнай асновай для да-

лейшых пераўтварэнняў, часткай Электроннага каталога НББ. Мяркуюцца, што гэта будзе каля 2000 падрабязных апісанняў рэдкіх кніг на розных мовах, і кожнае – на ўзроўні экзэмпляра, гэта значыць з указаннем усіх асаблівасцей той ці іншай адзінкі: з дадатковым пералікам адбіткаў усіх штампаў, пячатак, экслібрысаў, з тэкстам уладальніцкіх і дарчых надпісаў, указаннем калекцыйнага шыфру і месца ў бібліяграфіі.

Спіс літаратуры

1. **Петровская, Г. А.** Не погасла звезда : жизненный и творческий путь Н. А. Янчука / Г. А. Петровская. – Минск : Наука и техника, 1987. – 80 с.
2. **Сільнова, Л. Д.** Рэдкія кнігі з калекцыі “Бібліятэка М. А. Янчука” ў фондзе Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі / Л. Д. Сільнова // Здабыткі : дакументальныя помнікі на Беларусі : [зборнік] / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; склад. Л. Г. Кірухіна, К. В. Суша. – Минск, 2008. – Вып. 10. – С. 106 – 113.
3. **Скалабан, В.** Янчук Мікалай Андрэевіч / В. Скалабан, М. Шаляговіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. – Минск : БелЭн, 2003. – Т. 6. – Кн. 2. – С. 300.
4. **Чыгірова, Р. М.** Бібліятэка М. А. Янчука / Р. М. Чыгірова // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. – Минск, 1984. – Т. 1. – С. 445.
5. **Шаров, Н. В.** Николай Андреевич Янчук / Н. В. Шаров // Труды БГУ. – 1922. – № 2 – 3. – С. 276 – 291.
6. **Białokozowicz, V.** Mikołaj Janczuk (1859 – 1921) / V. Białokozowicz // Podlaskie skrzyżowania tradycji słowiańskiej. – Olsztyn, 1996. – 250 с.

Людміла СІЛЬНОВА,
паэтка, галоўны бібліёграф НДА кнігазнаўства
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Загадкі псеўданімаў

МАКСІМ ЛУЖАНІН

З п'сьма *Максіма Лужаніна* (Аляксандра Амвросьевіча Каратая) ад 3 снежня 1974 г.: «У маім пачаткоўстве прозвішча нечым не задавальняла, хоць я яго не выводзіў ад завезеных на Наваградчыну татар (*кара таў* – ‘чорны камень’), проста, для невысокага падлетка, гучала крыўднавата.

Ад Слуцка да Прусаў маіх (Вы не з тых мясцін?) хадзіў пешкі, палявымі сцежкамі, лугамі, па старых рэчышчах. Разам з першымі радкамі і ўзнікла, мусіць, новае прозвішча. Каб падумаў пра сажалку (у Прусах, адкуль была і мая нябожчыца жонка, каля дома Каратаяў было азярцо-сажалка, якую мясцовыя часам называлі “лужа”. – **Я. С.**), напэўна, выбраў бы што іншае.

Максім – узяў ад пашаны да Багдановіча і трохі ў піку Міхасю Зарэцкаму. Студыя “Маладняка” ў Белпедтэхнікуме пісала калектыўнае апавяданне “Зоська”... Прапанову назваць героя Максімам Зарэцкі, наш настаўнік, адхіліў. Вось тады я і ўзяў сабе імя».

Думаецца, гэты ліст тлумачыць паходжанне псеўданіма *Максім Лужанін* як найлепш і вельмі зразумела.

У “Вожыку”, напрыклад, ён падпісваўся яшчэ *Мікола Драч* (прыдумалі разам з Піменам Панчанкам, але пісаў адзін Максім Лужанін), *Стары курэц, Д. Крышан, Ал. Даведка, М. Буслівіч, Ілюк Прышчэпа*.

Янка САЛАМЕВІЧ.